

en Lenin — maar bepaald verhelderend. Pels, zelf Elias-dissident, geeft overigens toe niet onpartijdig te kunnen zijn. Toch heeft hem dat niet verhinderd een grotere afstand en een ruimer blikveld te hanteren dan de meeste andere auteurs in deze bundel. Bovendien is hij royaal genoeg om Goudsblom, De Swaan en hun leerlingen inhoudelijk het krediet te geven dat deze verdienen.

De grotere greep wordt ook beoefend door J. W. Duyvendak en I. de Haan. Zij plaatsen het (gebrek aan werkelijk) debat over 'brede politicologie' in Amsterdam tegen de achtergrond van de historische ontwikkeling van het onderzoek naar politieke theorie en naar machtspraktijk. Zo maken zij duidelijk dat de na-oorlogse oriëntatie op de Verenigde Staten niet zozeer het gevolg was van het Amerikaanse politieke prestige. Dat bewoog zich namelijk in het Amsterdam van de zevende ver onder Algemeen Nederlands Peil. Het lag vooral aan de besmet geraakte continentale Europese politicologische tradities. Het vriendelijkste dat over veel van deze theoretici en onderzoekers uit de jaren dertig gezegd kan worden, is dat ze wel erg teleurgesteld waren geraakt in de democratie. Duyvendak en De Haan zijn ook zo'n beetje de enigen die niet alleen aandacht besteden aan de ruzies rond '1968', maar ook aan de structurele malaise in de decennia daarna in de Amsterdamse politicologie. Tenslotte suggereren ze op basis van historische en actuele inzichten thema's en invalshoeken voor toekomstig onderzoek. Men hoeft het niet met ze eens te zijn om in te zien dat dit een zinvolle wijze van reflectie is.

Overigens hoeft het daarbij niet altijd om weidse vergezichten te gaan. Soms spreekt het veelzeggende detail. Zo zegt Den Hollander in een al uit 1975 stammend, treffend interview met Bart van Heerikhuizen over de plannenmakerij in 1944 voor na de bevrijding: 'U moet dat vergelijken met de avond voor je verjaardag. Je verjaardag, dat is wel aardig, maar de avond *vóór* je verjaardag, dat is pas werkelijk opwindend' (29). Die confrontatie van ideaal en werkelijkheid, die zich later bij Den Hollanders tegenstanders in de jaren zeventig opnieuw voor zou doen, had in deze bundel een betere uitwerking verdiend. Maar misschien leent het genre van de feestbundel zich daar niet voor, waarin — zelfs in de Amsterdamse zevende — de lieve vrede wordt bewaard door iedereen die dat wil een stukje te laten schrijven.

E. Jonker

D. C. J. van der Werf, *Banken, bankiers en hunfiisies. Het ontstaan van de Algemene bank Nederland en de Amsterdam-Rotterdam bank, een studie infusiegedrag over de periode 1950-1964* (NIBE-bankhistorische reeks XXIII; Amsterdam: Nederlands instituut voor het bank- en effectenbedrijf, 1999, 523 blz., f120,-, ISBN 90 5516 133 0).

De kern van dit vaak meeslepend geschreven boek is het relaas van het gecompliceerde voorspel en uiteindelijk samengaan van twee keer twee grote banken in 1964. In dat jaar ontstonden de ABN-bank en de Amro-bank, die intussen sinds 1990 door nogmaals een fusie zijn opgegaan in de ABN Amro, die daarmee een van de grootste banken van Europa werd. Over dit laatste gaat dit boek niet, maar wel biedt het een nauwgezet, met tal van informatieve cijfers geïllustreerd verslag van de tot 1964 afgelegde weg sinds de Tweede Wereldoorlog door elk der fusiepartners uit 1964. Dit waren de Nederlandsche Handel-Maatschappij, opgericht in 1824, de Twentsche Bank van 1861, de Rotterdamsche Bank, gesticht in 1863 en de Amsterdamsche Bank, die dateert van het jaar 1871. Aan elk van de bankinstellingen is een afzonderlijk hoofdstuk gewijd, dat de bedrijfsstrategie, maar ook de zakelijke voorspoed en tegenslag van de desbetreffende bank over de jaren heen in grote lijnen schetst. Hieruit rijt een scherp beeld op van het bankbeleid door de vier banken, de vaak grote accentverschillen in commerciële werkwijze en kracht die

als een natuurlijk contrapunt hun neerslag vonden in mogelijke fusiemotieven. Dit contrapunt biedt het slothoofdstuk met de uitzonderlijke fusieonderhandelingen en daadwerkelijke fusies van 1964. Voor het zo ver is, dient door de betrokken bankiers echter een lange weg te worden bewandeld, waar, zo leert dit boek heel duidelijk, naast zakelijke overwegingen ook persoonlijke wensen hun tol eisten.

De economische theorie en in het bijzonder het onderdeel van de industriële organisatie draagt verschillende hypothesen of motieven aan voor fusiebewegingen in het algemeen. Die betreffen enerzijds de drang naar schaalvergroting en anderzijds een streven naar activiteitenverbreding. Hierachter gaat steeds schuil vergroting van efficiëntie in de bedrijfsvoering en daarmee het winstvermogen, maar ook de versterking van de marktpositie in een veranderende economische omgeving en de continuïteit van de onderneming. Deze motieven gelden ook voor de bankensector en dit boek, zo kan men de studie althans opvatten, biedt een unieke mogelijkheid het werkelijkheidsgehalte van de verschillende fusiemotieven die in de theorie worden genoemd voor de fusiegolf uit de jaren zestig in het Nederlandse bankwezen te toetsen en te beoordelen.

De oudste van de in dit boek beschreven fusiepartners is de Nederlandsche Handel-Maatschappij (NHM). Haar voornaamste commerciële activiteit speelde zich vanouds af in Nederlands-Indië en Oost-Azië. Hierdoor was het overzeese bedrijf van de NHM, met grote winsten bij een betrekkelijk gering kapitaalbeslag, haar meest kenmerkende karakteristiek. Met het wegvallen van Nederlands-Indië, de enorme winstterugval en de nationalisatie dreiging van het Indonesische bedrijf, de Factorij genaamd, werd algehele heroriëntatie van het bankbedrijf noodzakelijk. In Nederland was de positie van de NHM echter minder sterk, zonder filiaalnet en geringe kredietverleningsmogelijkheden. In 1959 beginnen dan ook de fusiebesprekingen met de Twentsche Bank. Deze bank beschikt over een uitgebreid binnenlands netwerk van kantoren en is ook in een aantal andere opzichten als bank complementair aan de NHM. De Twentsche Bank (DTB) heeft een typisch Twentsch karakter met haar zwaartepunt bij de kredietverlening aan de textielindustrie. Door een groot aantal overnames sinds de beginjaren vijftig — Van Mierlo en Zoon in Breda met onder andere haar dochters Berger + Co te Amsterdam, Van Ranzow's Bank te Arnhem en de Hoornsche Bank — was zij er echter in geslaagd zich meer nationaal te ontwikkelen en een landelijk kantorennet te verwerven. Daarnaast beschikte DTB over een aantal belangrijke depositanten en kredietrelaties. Parallel met de ontwikkeling bij de NHM is bij DTB de teruggang van de textielsector, al weegt het gemis van de Indonesische zaken voor NHM veel zwaarder. Buitenlandse kredietverlening is voor DTB echter gering, waardoor het kredietrestrictiebeleid van de Nederlandsche Bank sinds de beginjaren zestig voor haar extra zwaar drukt. Maar ook efficiëntieverbetering wordt nagestreefd om de winstpositie te versterken. Het fusieproces van NHM en DTB is het meest boeiend vanwege haar zakelijke noodzaak en persoonlijke belangenstrijd, al laat dit boek ook zien dat de beide andere fusierende banken van 1964, te weten de Rotterdamsche Bank en de Amsterdamsche Bank, aanmerkelijk dynamischer waren. In het bijzonder de laatste komt in deze geschiedschrijving naar voren als bruisend van financiële vernieuwingsdrang en bancaire intelligentie in haar rol van inventieve tegenspeler van de Nederlandsche Bank als monetaire autoriteit. Voor zowel NHM als DTB was samengaan met een andere bank noodzakelijk om zich commercieel te handhaven. Niettemin slepen de besprekingen daarover zich jaren voort. Voor DTB zou fusie een oplossing betekenen voor haar te geringe vermogenspositie in relatie tot de kredietverlening (te geringe solvabiliteit in feite). Voor de NHM zou fusie de mogelijkheid bieden de rentabiliteit van haar vermogen te vergroten via het binnenlands bedrijf. Desondanks stuitte samengaan steeds weer af op subtiele zakelijke gronden en persoonlijke belangen, zoals dit boek boeiend schetst. Met het onverwachte overlijden in mei 1962 van Van Sandick, president van de NHM en de voornaamste kracht voor de fusiebeweging, worden de fusiebesprekingen

afgebroken. De Twentsche Bank onderzocht onmiddellijk de alternatieven en benaderde de Amsterdamsche Bank. Deze zag geen duidelijke voordelen, maar realiseerde zich wel dat in deze situatie voor haar een fusiestrategie noodzakelijk was. De Amsterdamsche Bank (AB) was op dat moment de grootste en meest succesvolle handelsbank van ons land. Zij was zelf ook product van een fusie in 1948 van Incasso Bank en toenmalige Amsterdamsche Bank, waardoor voor de nieuwe bankencombinatie — aanvankelijk nog heel trouw Amsterdamsche Bank-Incasso Bank geheten — een vrijwel het gehele land overdekkend kantorennet ontstond. De NHM zoekt in 1962 na haar afscheid van DTB samenwerking met de AB. De Nederlandsche Bank aarzelt met toestemming voor de fusie vanwege de machtsvorming en de belemmeringen voor het monetaire beleid op basis van overleg, zoals toen gebruikelijk was. Zij stelt voorwaarden, waarvan de combinatie van de balansen van alle deelnemingen de scherpste is omdat daardoor het belangrijke solvabiliteitsvoordeel van een fusie zou verdwijnen. Niettemin wil de AB, en in het bijzonder haar voornaamste en uiterst rationeel werkende directeur C. A. Klaasse, snelle uitvoering van de fusieplannen. De rentabiliteitspositie van de AB blijkt echter veel sterker dan die van de NHM, wat de ruilverhouding van de aandelen en de samenstelling van de directie beïnvloedt. Intussen komen de oude fusievoornemens van NHM en DTB weer boven en ontstaat, wat de auteur van dit boek noemt, het verzoenende concept van de 'balans van eerbiedwaardigheden'. Met dit door een van de commissarissen van DTB aangedragen concept kwam een fusie op voet van gelijkheid binnen bereik. Er wordt een psychologisch aanvaardbare vorm gevonden voor de fusie van beide banken, die na enig zoeken de Algemene Bank Nederland (ABN) gaat heten. Kort nadien gaan ook AB en Rotterdamsche Bank als reactie op de uitgelekte fusievoornemens van NHM en DTB samen. Dit was, anders dan die van NHM en DTB waarbij de laatste in feite werd overgenomen door de eerste, een volwaardige fusie, geheel ingegeven door marktstrategische motieven. De AB vreesde na beëindiging van de besprekingen met de NHM een toenadering tot de Rotterdamsche Bank (RB) en dit wilde de AB voor zijn. Op korte termijn werd geen besparing verwacht, maar de vrees voor het ontstaan van een grotere bank, met de daarvan uitgaande bedreiging van de marktpositie, bracht AB en RB op strategische gronden spoedig tot overeenstemming. Bijna gelijktijdig met de aankondiging van de fusie in juni 1964 tussen NHM en DTB wordt de oprichting van de holding Amro-bank aangekondigd. De Nederlandsche Bank stond min of meer voor een voldongen feit en kon slechts achteraf toestemming geven, omdat weigering nog schadelijker werd gevonden.

De beschrijving van dit fusieproces en de naoorlogse historie van de vier betrokken banken is vooral boeiend, omdat een werkelijkheidsgetrouw historisch beeld wordt gegeven van een verschijnsel waarover voornamelijk *in abstracto* wordt gepubliceerd, soms aangevuld met econometrische schatting om het voorkomen van de voordelen van schaalvergroting of activiteitenverbreding aan te tonen. Deze studie schenkt hier niet veel aandacht aan. Wel laat de auteur op grond van zorgvuldig bronnenonderzoek zien dat het geschetste fusieproces een opmerkelijk mengsel is van zakelijke overwegingen en prestigemotieven, met in de zijlijn ook de invloed van de regelgeving van de centrale bank. Bijzonder is dat de invloed van bepaalde persoonlijke heden een grote rol blijkt te spelen, maar ook het strategische reageren op voldongen of nagenoeg voldongen feiten. Bijzonder is ook dat de vier fusiepartners van 1964 in 1999 samen de grootste bank van Nederland zijn als gevolg van de fusie uit 1990, toen de ABN Amro ontstond. Gedachtig de oprichting van de NHM in 1824 is 1999 dan ook een jubileumjaar voor de combinatie ABN Amro. De geschiedenis hiervan is ook in 1999 gepubliceerd en het onderhavige boek geeft hiervan een strategisch detail, van groot belang om vertrouwd te raken met de geschiedenis van het bankwezen in Nederland en Europa. Een algemeen puntje van kritiek zou nog kunnen zijn dat in de onderhavige bankgeschiedenis nauwelijks wordt gerept van de betrokkenheid

van de banken in het eerste decennium na 1945 als aangewezen deviezenbank en bij de afwikkeling van het aanvankelijk volstrekt gebonden en gereguleerde betalingsverkeer met het buitenland. Alleen bij de AB wordt het genoemd en lijkt het of deze instelling mede een rol heeft gespeeld in de zo succesvolle transitohandel ter leniging van het naoorlogse dollartekort. In mijn onlangs verschenen *Beklemd tussen behoud en vernieuwing: de Nederlandsche Bank 1948-1973* blijkt dat in elk geval het kantoor Deviezenvergunningen van de Nederlandsche Bank op dit terrein tot ongenoegen van onze buitenlandse concurrenten vruchtbaar werk heeft verricht. Het boek van Van der Werf wordt voor de liefhebber gecombineerd met een veertigtal bijlagen die in beknopte vorm prachtige, veelal cijfermatige informatie verschaffen over de ontwikkeling van het Nederlandse bankwezen sinds 1948 en de persoonlijkheden die daarin de hoofdrol hebben gespeeld. Na de lectuur van dit laatste zou je haast wensen dat er ook nog een soort biografisch woordenboek kwam voor bancaire persoonlijkheden als toegift op de huidige hausse in bankgeschiedenissen.

M. M. G. Fase

K. Croese, *Interventie op afspraak. Nederlandse mariniers op Curaçao* (Zutphen: Walburg Pers, 1998, 136 blz., f29,90, ISBN 90 5730 017 6).

In mei 1969 braken in Willemstad, de hoofdstad van Curaçao, rellen uit die zo hevig waren dat Nederland mariniers stuurde om de Curaçaose politiemacht te ondersteunen bij het herstel van de orde. Koen Croese heeft op basis van literatuur, kranten en periodieken, kamerstukken en de archieven van het ministerie van defensie, een reconstructie gegeven van deze gebeurtenissen, die volgens hem een keerpunt vormden in de staatkundige verhoudingen tussen Nederland en de Antillen.

De vraag die voor Croese de aanleiding vormde voor zijn onderzoek is of het Nederlandse optreden in deze kwestie beschouwd kan worden als een vorm van militaire interventie. De Amerikaanse onderzoeker Herbert K. Tillema meent van wel. Tillema stelt dat er sprake is van militaire interventie wanneer een staat directe militaire operaties uitvoert op buitenlands grondgebied, ongeacht of deze operaties ondernomen worden op basis van gemaakte afspraken of na toestemming van het 'gastland'. Croese vindt de opvatting van Tillema te ongenueanceerd. Hij definieert het begrip 'militaire interventie' als een *ongevraagde* inmenging door een land in de interne aangelegenheden van een ander land. Wanneer de interveniërende staat verzocht wordt om troepen te sturen, is er volgens hem geen sprake van militaire interventie, maar van militaire bijstand of samenwerking. Aangezien Croese in de inleiding al aangeeft dat Nederland in 1969 pas troepen stuurde nadat het gezag in Curaçao hierom gevraagd had, is zijn vraag hiermee eigenlijk al beantwoord.

Alvorens in te gaan op het verloop van de onlusten in Willemstad, geeft Croese een schets van de geschiedenis van Curaçao en de relatie tussen Nederland en de Antillen. Hij beschrijft onder meer hoe de komst van Shell naar Curaçao in het begin van deze eeuw een belangrijke rol gespeeld heeft in de ontwikkeling van het eiland. De werkgelegenheid die Shell bood, bracht een massale immigratiestroom op gang en zorgde voor een snelle stijging van de levensstandaard. Binnen korte tijd raakte het eiland geheel afhankelijk van de olie-industrie, hetgeen desastreuze gevolgen had toen de Curaçao naar ruwe olie in de jaren vijftig afnam. Duizenden arbeiders verloren hun baan en de Curaçaose economie stortte als een kaartenhuis in elkaar. Juist in deze periode verwierven de Antillen bestuurlijke zelfstandigheid.

In 1954 werd het koninkrijksstatuut ondertekend, waarmee een einde kwam aan 320 jaar Ne-